

Jesús BURGUEÑO; M. Mercè GRAS (2014). *Atlas de la Catalunya senyorial. Els ens locals en el canvi de règim (1800-1860)*. Barcelona: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya; Departament de Governació i Relacions Institucionals; Rafael Dalmau Editor, 235 p. + 1 CD.

La present obra del geògraf Jesús Burgueño i la historiadora Mercè Gras constitueix una aportació de primer ordre a la història de l'organització territorial a Catalunya. L'obra s'insereix en una línia de recerca molt àmplia iniciada ja fa uns quans anys, bàsicament, per Jesús Burgueño sobre aquesta història, fruit de la qual són els següents llibres d'aquest autor: *De la vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans* (1995); *Història del mapa municipal de Catalunya* (2002), escrit, de forma conjunta, amb Ferran Lasso de la Vega; i *Història de la divisió comarcal* (2003).

El llibre que estem ressenyant aborda un tema clau en la història de l'organització territorial de Catalunya: el procés de canvi que es va produir en el mapa de les entitats o jurisdiccions locals (municipis, parròquies, etc.) des de les acaballes de l'Antic Règim a començaments del segle XIX fins a la consolidació del nou Estat liberal a mitjans d'aquest segle. El procés és explicat en cinc capítols. El primer analitza l'estat del mapa jurisdiccional de Catalunya a les acaballes de l'Antic Règim. El segon tracta la formació, entre 1812 i 1845, del primer mapa municipal sorgit de la Revolució liberal. El tercer analitza la definitiva configuració del mapa municipal liberal arran de la Llei municipal de 1845. El quart aborda els canvis produïts en el mapa eclesiàstic català (parròquies, districtes intermedis i diòcesis) des de la fi de l'Antic Règim fins a la signatura del Concordat de 1851 entre la Santa Seu i el govern espanyol, aleshores en mans de polítics liberals moderats. Per últim, el cinquè capítol explica els canvis de caire local produïts, des de finals de l'Antic Règim fins a començaments del segle XX, en l'organització territorial de dos serveis públics diferents: les estafetes i itineraris de correu i els districtes notariais.

A l'inici del primer capítol els autors duen a terme a l'hora d'intentar reconstruir el mapa municipal de l'Antic Règim un exercici molt notable d'anàlisi geogràfica i històrica. En primer lloc assenyalen com «no tot el territori estava vinculat a un comú o a un ajuntament i, per tant, no tot el país tenia una autèntica adscripció municipal»; com en molts llocs «la única autoritat governativa era el batlle, autoritat de caràcter judicial i representant del senyor jurisdiccional»; i, com el rang parroquial tampoc no ofereix una formula segura per resoldre aquest problema, ja que «moltes jurisdiccions no tenien una parròquia exclusiva i una mateixa jurisdicció podia comprendre diverses parròquies o fragments d'aquestes».

A partir d'aquestes consideracions i, tenint present aquelles entitats locals en les quals només constava la figura del batlle (administració senyorial), així com la d'aquelles en què només hi havia regidors (administració municipal) i la de les que hi havia tant batlles com regidors, Jesús Burgueño i Mercè Gras identifiquen l'existència a la Catalunya de l'any 1800, 2.025 jurisdiccions o entitats locals diferents. Unes entitats que queden plasmades, amb un grau de detall extraordinari, en els diversos mapes sobre les jurisdiccions dels corregiments existents aleshores que acompanyen aquesta obra. Aquest capítol ens proporciona també una informació estadística molt interessant sobre les jurisdiccions nobiliàries i eclesiàstiques. Així, hom pot saber quins eren els principals nobles i institucions eclesiàstiques, quantes jurisdiccions estaven sota el seu domini i el nombre d'habitants que hi vivien.

A continuació, la lectura dels capítols segon i tercer permet seguir amb detall les canviants polítiques que van portar a la formació del mapa municipal arran del procés de consolidació de l'Estat liberal. La seva lectura no sols ens permeten copsar les deficiències geogràfiques amb què es va formar aquest mapa o els criteris de reforma municipal aplicats, sinó conèixer molts detalls del procés de la seva formació. Alguns de tan deliciosos com el d'aquell grup de propietaris de terres del nucli barceloní d'extramurs de Gràcia que, interessats a obtenir la segregació d'aquest territori de l'Ajuntament de Barcelona, van proposar que el nou municipi rebés, en honor als monarques regnants, el nom de Sant Ferran i Santa Amàlia de Gràcia.

L'explicació històrica va acompanyada, a l'igual que succeeix amb les altres obres esmentades, per una valuosa informació i documentació de tipus cartogràfic. Una informació i una documentació que no sols serveix per il·lustrar el procés històric de canvi territorial estudiat, sinó que constitueix una de les contribucions més notables d'aquesta obra. Així, en primer lloc i fent honor al seu títol, conté un veritable atlas de cartografia històrica municipal de Catalunya. El lector pot consultar 57 plànols relatius a diferents entitats locals (municipis, parròquies, etc.), la major part dels quals van ser traçats durant els segles XVIII i XIX. L'excel·lent qualitat gràfica de l'obra i el gran interès geogràfic i històric dels documents cartogràfics reproduïts li confereixen un valor geogràfic molt considerable. En aquest sentit, cal dir que els autors han tingut gran cura tant en la selecció dels documents cartogràfics reproduïts com en els detallats comentaris que els acompanyen. Un bon exemple d'això el trobem en la *Ychnografia o mapa demonstrativo de la montaña o territorio nombrado de la Ribalera, sus lindes y términos exclusivos*, traçada per Francesc Renart el 1788.

A més a més d'aquests plànols històrics, l'obra conté 37 mapes temàtics en què són representats els límits de les entitats locals i els de les entitats supramunicipals de les quals formaven part a finals de l'Antic Règim. De nou, ens trobem amb un altre atlas històric, que constitueix, en certa mesura, el nervi central d'aquesta obra i que és fruit d'un treball ingent, resolt de forma excel·lent des del punt de vista gràfic. Una aportació inestimable que marca un punt i a

part en el coneixement del mapa municipal de Catalunya. Es tracta d'un conjunt cartogràfic que ens permet copsar com era el mapa de les entitats locals abans de la instauració de l'Estat liberal i que ve a complementar la cartografia continguda en el llibre de Jesús Burgueño i Ferran Laso de la Vega *Història del mapa municipal de Catalunya* (2002).

Els primers mapes d'aquest conjunt cartogràfic estan dedicats a representar la divisió del territori català en diferents jurisdiccions, corregiments i subdelegacions. D'entre aquest conjunt hi ha un mapa que cal destacar dedicat a representar la diferent tipologia de les jurisdiccions existents a Catalunya el 1800. La seva lectura ens permet veure, per exemple, l'abast territorial de les jurisdiccions de caire reialenc o les de tipus nobiliari o eclesiàstic. Tot seguit hi trobem una sèrie de 13 mapes amb les jurisdiccions o entitats locals dels diferents corregiments en què estava dividida Catalunya l'any 1800. A continuació hi ha una sèrie de 10 mapes dedicats a l'organització eclesiàstica de Catalunya aquell any: un de caire general de tot Catalunya, part de l'Aragó i del País Valencià; vuit dedicats a la divisió territorial dels bisbats existents aleshores: Barcelona, Comenges, Lleida, Solsona, Tarragona, Tortosa, Urgell i Vic; i un altre dedicat a la divisió territorial del bisbat de Girona el 1863. A més a més, hi ha un mapa de Catalunya amb l'organització territorial de les estafetes de correus el 1831 i un altre amb els districtes notariais i localitats amb notaria durant el període 1864-1903. D'altra banda, cal destacar també l'excel·lent mapa del poblament de Catalunya l'any 1831, elaborat a partir de les dades contingudes en el llibre de J. B. Golobardas *Cataluña en la mano* (1831).

D'altra banda, el llibre va acompanyat d'un CD-ROM que és, de fet, un volum de 102 pàgines, format per cinc annexos. El primer tracta de les fonts cartogràfiques útils existents per a la reconstrucció d'antics termenals. El segon està dedicat a les fonts documentals referides al mapa municipal durant el període 1800-1860, en el qual hom pot trobar des de les actes de la antiga Diputació de Catalunya de 1821 fins a documents de delimitació municipal del Fons Renart conservat a la Biblioteca de Catalunya. El tercer està format per 12 quadres estadístics de caire comarcal diferents. Així, per exemple, el primer quadre fa referència al poblament, comarca per comarca, dels diferents senyorius existents l'any 1831. El quart annex fa referència als ens locals intermedis existents abans del decret de la Nova Planta. I el cinquè i últim annex està format per uns quadres comarcals de síntesi, en els quals s'exposa, comarca per comarca i municipi per municipi, tota la informació aplegada sobre les jurisdiccions existents l'any 1800. Així, pel que fa referència al territori de l'actual municipi de Sant Sadurní d'Anoia s'indica l'existència de dues jurisdiccions diferents: la de Sant Sadurní d'Anoia, que era de reialenc, i la de Monistrol d'Anoia, que era nobiliària i pertanyia al marquès de Monistrol. La lectura d'aquest quadre també permet saber que aquesta jurisdicció nobiliària s'incorporà al municipi de Sant Sadurní d'Anoia el 1845, de la mateixa manera que conèixer tant l'organització eclesiàstica com la divisió de correus exis-

tents aleshores, així com el nombre d'habitants de cadascuna d'elles segons el llibre ja esmentat de J.B. Golobardas i segons el nomenclàtor oficial de la població de 1857.

Pel que s'ha exposat fins aquí resta clar que es tracta d'una aportació fonamental a la història de l'organització territorial a Catalunya. I ho és, no sols per la ingent informació continguda, sinó per la seva explicació d'un procés clau en la formació, en gran mesura, del mapa municipal català actual. L'obra constitueix també una aportació molt destacada a la història de la cartografia de Catalunya, així com un excel·lent atles de cartografia temàtica. I una eina de consulta bàsica per a tots aquells estudiosos interessats en la història local. En definitiva, una obra que no pot faltar en la biblioteca de tots aquells geògrafs, historiadors i administrativistes interessats en la geografia i la història del nostre país.

Francesc Nadal